

ГЕНЕЗИС ІДЕЇ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ЗМІНИ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО РОЗУМІННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ СУСПІЛЬСТВА

THE GENESIS OF THE IDEAS OF INTELLECTUALIZATION AS A REFLECTION OF CHANGING THEORETICAL APPROACHES TO UNDERSTANDING THE ECONOMIC PROBLEMS OF THE SOCIETY

Ірина Литвинчук
Iryna Lytvynchuk

Анотація

У даній статті автором синтезовано огляд наукових концепцій, течій, гіпотез, що демонструють генезу зародження, формування, становлення та закріплення парадигми інтелектуалізації у соціальних науках як вихідного принципу визнання верховенства інтелектуальної складової у розв'язанні економічних проблемна всіх історичних етапах суспільного розвитку. Доведено наявність впливу парадигми на моделі постановки та прийняття рішень економічних суб'єктивна мікро-, мезо-, макро- та глобальному рівні економічної системи.

Annotation

The review of scientific concepts, trends, hypotheses in the social sciences, which demonstrate the genesis of the origin, formation, establishment and consolidation of the paradigm of intellectualization – as the principle of the rule of the intellectual component recognition in solving economic problems – in all historic stages of the social development are synthesized. The influence of the paradigm to the decision-making model of economic agents at the micro-, macro -, meso- and global level of the economic system are justified.

Ключові слова: інтелектуалізація, розвиток, парадигма.

Keywords: intellectualization, development, paradigm.

Вступ

Постановка та вирішення економічних проблем, пов'язаних із генерацією та обслуговуванням інтелекту (ефективним оперуванням продуктами інтелекту, трансфером, обміном, власністю тощо), вимагає усвідомлення наукового шляху численних умів, що у спробах розв'язати протиріччя між безмежністю зростання потреб цивілізації та обмеженістю ресурсів на всіх історичних етапах суспільного розвитку генерували нове та вдосконалювали існуюче знання. З нарощуванням обсягів та якісними змінами суспільного банку знань зростала кількість праць, проникнутих ідеєю інтелектуалізації, квінтесенцією якої стало визнання верховенства розуму в усіх сферах суспільної дійсності. Багаторічна рутинна робота вчених у даному напрямі сприяла становленню парадигми інтелектуалізації, саме осмислення якої, на нашу думку, сьогодні здатне забезпечити адекватну реакцію соціально-економічних систем на появу «чорних лебедів» (викликів) [1] чергових епох та дає ключ для подальших досліджень аспектів управління інтелектуальною власністю в науці та освіті.

1. Етап формування парадигми інтелектуалізації

Дискурс навколо інтелектуалізації є надзвичайно активним. До цього часу серед науковців немає єдності як щодо трактування самого поняття, так і стосовно історичного моменту його виникнення. Маючи складну природу, інтелектуалізація тривалий час лишалась методологічно індетермінованою внаслідок залежності від великого числа чинників, які не підлягали прямому спостереженню та вимірюванню. Висловлювалась навіть думка, що шукати момент виникнення, початок відліку інтелектуалізації «непродуктивно»[2] у зв'язку із складністю предмету. Проте більшість сучасних дослідників схиляється до того, що гіпотези щодо інтелектуальних витоків соціально-економічного розвитку почали висловлюватися науковцями на початку XIII ст., тоді як попередня систематизація здобутих результатів досліджень відбулася лише близько 30 років тому.

Першим серед стародавніх мислителів висловив підкреслену повагу до людського розуму та вказав на людину як рушійну силу соціально-економічного розвитку авторитетний релігійний філософ, систематизатор схоластики та засновник томізму Ф. Аквінський, чия фундаментальна концепція інтелектуального пізнання базувалася на припущенні щодо можливості набуття «божественної благодаті» завдяки земним діям людини, націленим на вдосконалення соціуму (тобто не тільки виключно за рахунок моральних зусиль, як це визнавалося до того часу). Так, вибудувавши власну ієрархію законів розвитку, філософ перше місце віддав вічному закону божественного розуму, що встановлював основи світового порядку, друге – природному закону, який трактувався як відображення вічного закону людським розумом, і третє – людському закону, який у відповідності з першими двома мав спрямовуватися на самозбереження суспільства і держави [3, с. 416].

Необхідні емпіричні компоненти для остаточного надання концепту інтелектуалізації антропоцентричного характеру з'явилися в епоху Ренесансу [4]. Наукова парадигма XVII століття порівнює людину як суб'єкта пізнання з новим образом Бога, сама ж наука розуміється як богоподібний шлях пізнання [5]. Розум стає мірою і визначником природних речей. Наполягаючи на експериментальній перевірці наукових пояснень, Галілей і його послідовники виробляють загальний критерій наукової істини, який дозволив вченим різних спеціальностей довіряти результатам досліджень своїх колег і використовувати їх у своїй роботі. Спільність методу дозволила сформуватися науковому співтовариству, що характеризувався поділом праці між вченими різних областей знання, кожен з яких вносив внесок у накопичення і систематизацію знань [6]. Таким чином, становлення інтелектуалізації у даний період безпосередньо пов'язано з формуванням логічного мислення людини як результатом наростаючої інтенсивності її трудової діяльності та взаємодії із зовнішнім світом.

У соціальній матриці Нового часу орієнтація соціуму на отримання нових знань посилилась, що знайшло відображення у історичному законі прогресу фізіократа Ж.Тюрго, згідно з яким людський рід завжди простує, хоча й повільними кроками, до все більшої досконалості [7, с.29], а основним мотивом для цього проголошувалися новації у науці. Значний внесок у теорію інтелектуалізації зробив французький представник класичної економічної школи Ж.Б. Сей, який у своїй праці «Трактат політичної економії» (1803 р.) сформулював концепцію безкризового економічного зростання у суспільстві на базі досягнень науково-технічного прогресу («закон Сея»). Крім того, вчений вперше проаналізував категорію «людський капітал» у обґрунтуванні «триєдиної формули» факторів суспільного виробництва та створення вартості суспільного продукту [8]. Зокрема, Сей доводив, що сили, знаннєвий запас і

здібності, які необхідні для виконання будь-якої роботи, можна розглядати як капітал, який утворився нагромадженням і збільшенням витрат на виховання (освіту) людини, і який здатний перетворитися на дохід капіталіста, створюючи частку цінності продукту(багатства).

Продовжив дослідження людського капіталу німецький економіст, представник історичної школи Ф. Ліст у започаткованій ним теорії національних продуктивних сил. Згідно з гіпотезою Ліста, провідними продуктивними силами економіки є здібності людини, а також освітні, наукові, духовні, мистецькі та правові заклади, які примножують людський капітал, що формується шляхом пізнання, засвоєння та накопичення людських знань, ідей, винаходів, відкриттів, навичок, професійної діяльності тощо [9].

Паралельно теорія інтелектуалізації збагатилась міркуваннями соціалістів-утопістів К.-А. Сен-Сімона, Ш. Фур'є, Р. Оуена, які основу для вдосконалення суспільства бачили у просвітництві, акцентуючи увагу на ролі найбільш освіченої частини населення у формуванні нової (ідеальної) економічної системи [10]. Особливо цінним в контексті дослідження вбачається політичний технократизм та сцієнтизм Сен-Сімона. Мислитель одним із перших проголосив взаємодію науки (теоретичного знання) та індустрії (виробничої діяльності) ключовим чинником розвитку та охарактеризував основні риси суспільства, побудованого на такій взаємодії [11].

Трактування здібностей людей як капіталу знайшло відображення і в дослідженнях відомого маржиналіста А. Маршалла [12]), який активно застосовував економічні принципи до пізнавальних здібностей індивіда, розглядаючи останні як рідкісні ресурси. Відповідні висновки стали стартом для докорінної зміни підходів до осмислення ролі інтелектуалізації соціально-економічного розвитку. Поряд із тим, на даному етапі інтелектуалізація не характеризується істотністю рис внутрішньої взаємообумовленості її складових. Заміна праці знаннями носить випадковий, недетермінований характер. Відсутня традиція накопичення і передачі знань, а тому їх випадкове застосування не здійснює істотного впливу на якісну визначеність і продуктивність праці [13].

Із розвитком марксизму теорія інтелектуалізації дещо змінює вектор розвитку. На жаль, К.Маркс відводить соціокультурній та духовній сфері другорядну роль, стверджуючи, що ідеологічна надбудова суспільства визначається суто економічним базисом, центральне місце в якому відводиться виробництву та системі трудових відносин. «Наука, - зазначав Маркс, – взагалі нічого не варта капіталісту, що анітрохи не перешкоджає йому експлуатувати її» [14, с.328]. Освіта розуміється як нормований процес, спрямований на трансляцію наступним поколінням соціально-значущого й культурно- історичного досвіду. Їхня економічна роль зводиться до формування головної продуктивної сили суспільства — людини. Поряд із тим, Маркс, не розглядає працівника (як особистість) у ролі капіталу. В теорії додаткової вартості і теорії капіталу людина як потенційний працівник володіє товаром «робоча сила», проте робоча сила як капітал функціонує лише після продажу, в руках капіталіста, під час самого процесу виробництва [15]. Таким чином, інтелектуальні параметри трудової діяльності не беруться до уваги, оскільки в рамках вчення про двоїтий характер праці неможливо провести грань між репродуктивною та креативною (творчою) працею [16]. Маркс помилково ігнорує той факт, що інтелектуальна активність та здатність до творчості може виступати самостійним суттєвим фактором експлуатації робочої сили, а доступність знань не означає доступності володіння ними, в силу суб'єктивних характеристик їх споживачів [17].

Виключення марксизмом техніко-виробничих відносин з предмету економічної теорії обмежувало науку в прогнозуванні та плануванні економічного розвитку,

оскільки позбавляло «можливості враховувати не лише ті тенденції, які склалися, але й ті, що тільки виникають» [18]. У той же час, кінець XIX ст. ознаменувався радикальним піднесенням науки та техніки, вплив якого на економічну систему став настільки відчутним, що неможливо було продовжувати його ігнорувати. Це зумовлює появу досліджень, в яких детально аналізується роль науково-технічного прогресу у розвитку економічних систем. У даному контексті варто виділити роботи представників економічного лібералізму та неокласичні моделі економічного зростання як продовження досліджень маржиналістів.

У 1894 р. М. Туган-Барановський обґрунтовує зв'язок між циклічним економічним розвитком і технічним прогресом на основі закономірностей відтворення основного капіталу [19, с. 315]. Гіпотеза циклічності українського вченого згодом була визнана представниками різних наукових шкіл, проте найбільшого розвитку набула в роботах М.Кондратьєва, згідно з теорією «довгих хвиль» якого існування великих циклів економічної кон'юнктури (50-60 років) пояснюється поширенням нових технологій [20].

Паралельно власну інтерпретацію впливу наукової еволюції на розвиток соціально-економічних законів та законів природи виклали В. Вернадський, Е. Леруа, П. Тейяр де Шардену вченні про ноосферу (сферу розумного управління) як «історично неминучу стадію розвитку біосфери, пов'язану з виникненням і становленням у ній цивілізованого суспільства, з періодом, коли розумна діяльність людини стає головним фактором розвитку на Землі» [21]. Концепція співзвучна з соціально-економічною філософією С.М. Булгакова, яка зробила людину з її творчою індивідуальністю безпосереднім центром еволюційних моделей [22], та раціовіталізмом Х. Ортеги-і-Гасета [23], що обґрунтував вчення про життя, нерозривно пов'язане з розумом, представивши історію як перехід від «людини мислячої» до «людини-винахідника».

Автори неокласичних моделей економічного зростання вводять у виробничу функцію в тій чи іншій формі додаткову змінну – технічний прогрес, головна функція якого полягає у прискоренні приросту маси прибутку за рахунок формування і реалізації знань, які забезпечують високоефективну господарську діяльність. Так, у 1927 р. економісти Б. Дуглас та Х. Кобб математично довели, що технічний розвиток капіталу, кваліфікація та професіоналізм робітників є факторами, здатними впливати на обсяги виробництва.

Модифікуючи функцію Кобба-Дугласа, Я. Тінберген та Р. Солоу поклали початок дослідженням, в яких аналізувався вплив екзогенного технічного прогресу на економічне зростання. У рамках базової трьохфакторної моделі вчені довели, що зростання лише частково обумовлювалося збільшенням затрат факторів виробництва. Р. Солоу пояснив виявлений «залишок» наслідком дії науково-технічного прогресу [24], але не зміг обґрунтувати його внутрішні закономірності.

Ця обставина послужила стимулом переходу до побудови моделей зростання, заснованих на ідеї накопичення людського капіталу, в яких науково-технічний прогрес розглядається як ендогенний процес [25]. Зокрема, внесок П.Ромера та Р.Лукаса полягав у формуванні теорії ендогенного економічного зростання з якісно новими параметрами – інвестиціями в людський капітал та інноваціями. Якщо перший з авторів обґрунтував модель, в якій знання накопичуються у фірм, другий показав вплив людського капіталу на економічне зростання на прикладі індивідів.

Варто звернути увагу на особливість моделі Ромера, що підкреслює подвійну природу наукового знання. За Ромером, темп економічного зростання знаходиться в прямій залежності від величини людського капіталу, зосередженого у сфері отримання нового знання. Реально це означає, що наукова сфера впливає на економіку не лише безпосередньо через прикладні ідеї і розробки. Саме її існування є необхідною умовою

економічного зростання, оскільки забезпечує накопичення людського капіталу [26]. Заслугою Ромера можна вважати, також, дослідження у царині взаємозв'язків освіти й економіки та описання ефекту «дифузії знань і технологій». Науковець стверджував, що в останні двісті років прирощення знань в економіці відбувалося не стільки за допомогою генерації нових знань та розвитку розумових здібностей кожної людини, скільки завдяки зростанню щільності населення та міжособистісних комунікацій, що сприяло розповсюдженню інформації [27].

Паралельно над розробкою динамічного варіанту факторних моделей економічного зростання на основі показника науково-технічного прогресу працюють представники кейнсіанської економічної течії: незалежно один від одного вчені Є.Домар та Р.Харрод [28] розробляють базові моделі, які пізніше було модифіковано Е.Хансеном та Д.Хіксом [29] за рахунок врахування впливу циклічних коливань, змін галузевої структури виробництва, аналізу та залучення конкретних економічних даних. Цінними для становлення теорії інтелектуалізації були, також, праці представниці лівого кейнсіанства Дж.Робінсон у напрямі дослідження технологічної (пов'язаної з придбанням патентів та ліцензій) монополії [30].

Завдяки неокласичним та кейнсіанським математичним моделям дослідження тенденцій інтелектуалізації виходить на якісно новий рівень, що виражається у появі інструментарію для встановлення детермінованих причинно-наслідкових зв'язків в довгостроковому періоді. Проте дійсно фундаментальне значення для ідеї інтелектуалізації мала поява інституціоналізму, основні постулати якого ґрунтувались на позаекономічному тлумаченні сутності господарських процесів. У межах раннього інституціоналізму в контексті тематики актуальними вбачаються дослідження Т.Веблена, який вважав, що наука, техніка і технологія є джерелами трансформаційних змін у суспільстві, оскільки на основі науково-технічного прогресу відбувається не лише економічне зростання, але й оновлення економіки. Веблен виділив основні стадії розвитку суспільства, описавши майбутнє як панування індустрії, керованої технократією [31].

Наголошували на посиленні ролі технократії і теоретики зрілого інституціоналізму. Зокрема, у 1932 р. вийшла книга А. Берлі і Г. Мінза «Сучасна корпорація та приватна власність», в якій автори аналізували структуру монополістичної корпорації і, використовуючи значний фактичний матеріал, вивчали процес відокремлення власності від безпосереднього управління виробництвом, розуміючи під цим посилення ролі технічної інтелігенції [32]. Через рік у книзі С.Чей за «Технократія» за допомогою прогнозного інструментарію було показано тенденцію зменшення значення найманої праці в економіці та зростання ролі технократів у майбутньому суспільстві.

Суттєвий вплив на еволюцію інтелектуалізації справили дослідження австрійського економіста Й.Шумпетера, який, продовжуючи дослідження М.Туган-Барановського, пов'язав циклічну форму розвитку економіки з новаторською діяльністю. У праці «Економічні цикли» вчений намагається знайти залежність між трьома типами циклів – довгими, середніми і короткими. Усі вони, на думку Шумпетера, пов'язані із впровадженням у виробництво нововведень (інновацій). Самі нововведення здійснюються стрибкоподібно, що зумовлюється особливостями віддачі від інвестицій у науково-технічний прогрес [33].

Після другої світової війни інституціоналісти знайшли нові об'єкти дослідження: якщо представники раннього та зрілого інституціоналізму основою економічних процесів вважали науково-технічний прогрес, то неінституціоналісти зосередились на ролі технологій та прав власності. Використовуючи принцип технологічного детермінізму, адепти неінституціоналізму почали розробляти різні типи «індустріальних» концепцій суспільного розвитку. Родоначальником теорії «індустріального суспільства» вважають американського економіста П. Друкера, який

у власній монографії «Нове суспільство: анатомія індустріального ладу» відобразив загальну картину нової індустріальної системи (1949 р.), показавши революційну роль масового потоково-конвеєрного виробництва («фордизм») та наукової організації праці («тейлоризм»). Друкер аргументував принципову відмінність нового виробництва, яке розвивається не стільки за рахунок нових інвестицій, скільки в результаті нових знань про саму працю (а не про машини) і за рахунок нових спеціалістів – промислових інженерів, які застосовують ці знання [34].

У. Ростоу пояснював генезис та еволюцію інтелектуалізації, використовуючи принципи, закладені в законі стадійного розвитку технічних систем. У своїх працях «Стадії економічного росту. Некомуністичний Маніфест» і «Політика і стадії росту» дослідник обґрунтував п'ять стадій суспільного розвитку:

- 1) традиційне або аграрне суспільство;
- 2) перехідне суспільство, коли створювалися передумови індустріальної революції;
- 3) суспільство промислової революції («стадія зрушення»);
- 4) стадія зрілості індустріального суспільства;
- 5) постіндустріальне суспільство як ера високого масового споживання.

П'ятою стадією Ростоу не завершує періодизацію суспільного розвитку, майбутнє суспільство він пов'язує з переважанням інтелектуальних цінностей над споживанням та пошуком «якості соціального життя» [35].

Як і для Ростоу, технологічний підхід до аналізу економічних процесів є визначальним і для методології неоінституціоналіста-соціолога Р. Арона, який доводив, що вектор інтелектуалізації економіки співспрямований з вектором технологічної трансформації. Поряд із тим, у своїй інтерпретації технологічного детермінізму Арон намагається відмежуватися від крайностей, одночасно розвиваючи концепцію деідеологізації індустріального суспільства. Іншому французькому соціологу Ж. Еллюлю належить авторство концепції «технологічного суспільства» [36]. Науковець пояснює існування сучасної цивілізації виключно розвитком техніки, яку підносить до абсолюту, вважає автономною щодо економіки та політики та називає такою, що розвивається за власними законами і панує над суспільством і людиною.

Дж. К. Гелбрейт виступив із так званою синтетичною теорією «індустріального суспільства», яка підсумовувала й розвивала цей науковий напрям. Технічний прогрес у Гелбрейта автоматично зумовлює необхідність втручання держави в економічне життя. Він визнає потребу планування та сприяння розвитку науки та освіти на державному рівні. При цьому державу й корпорації дослідник розглядає як дві незалежні сили, що плідно співпрацюють одна з одною, розвиваючи тим самим теорію «соціального партнерства». У індустріальному суспільстві, як зазначає Гелбрейт, формується нова класова структура: на зміну конфлікту між багатими і бідними приходиться новий – породжений науково-технічним прогресом конфлікт між «класом освічених» і «неосвічених та малоосвічених» [37]. Поряд з ідеями соціальної трансформації науковець, також, дає соціологічну аргументацію теорії конвергенції, що полягає у детермінації техніко-організаційних факторів утворення «змішаного» суспільства.

На відміну від інших представників неоінституціоналізму, американський економіст Р. Коуз зосереджує увагу не на технологіях, а на правах власності. Одна з найважливіших заслуг Коуза полягає у запровадженні у науковий обіг категорії трансакційних витрат – витрат, що забезпечують перехід прав власності від одних економічних агентів до інших та охорону цих прав. На думку дослідника, якщо трансакційні витрати невеликі, а права власності чітко визначені і виконуються суб'єктами господарювання – ринок здатний до саморегулювання настільки, що може усувати навіть соціально значущі зовнішні ефекти (екстерналії). Головне – встановити

та розмежувати права володіння та використання, управління та відчуження, захисту, спадкування та відповідальності, отримання доходів та компенсації [38]. Теорія трансакційних витрат знаменувала появу в інституціоналізмі так званого контрактного підходу до теорії інститутів, що зумовило виникнення нової міждисциплінарної науки: поєднання права, економічної теорії та організації [39].

Важливу роль відводить інституту власності й Д.Норт, зауважуючи у обґрунтуванні власної моделі інституційних змін, що виключні права власності забезпечують прямі стимули підвищувати продуктивність, здобуваючи більше знань і нових технологій. «Це ті зміни у стимулах, котрі пояснюють швидкий прогрес людства в останні десять тисяч років, порівняно з його повільним розвитком протягом сотень тисяч років» [40]. Норт звертає увагу на те, що такі інститути, як комерційна таємниця, авторське і патентне право тощо, підвищили продуктивність інновацій, а також зумовили створення нового технологічного виробництва.

Норт звертає увагу на те, що такі інститути, як комерційна таємниця, авторське і патентне право тощо, підвищили продуктивність інновацій, а також зумовили створення нового технологічного виробництва.

Обґрунтування технологічного детермінізму стало одним з найбільш істотних внесків інституціоналізму в світову економічну науку. Розвиток відповідного напрямку економічної теорії зумовив «утвердження цивілізаційного підходу як основоположного принципу методології сучасного суспільствознавства» [41]. Проте, розчарування від несправджених очікувань індустріальної цивілізації стало приводом для конструювання футурологічних прогнозів в напрямі формування «постіндустріального суспільства», відмінною рисою якого вважали вже невисокий рівень техніки і технологій, а широке розповсюдження і всебічне використання знань. Якщо в доіндустріальному суспільстві головними інститутами були сільське господарство, церква й армія, в індустріальному суспільстві провідним інститутом є промисловість з корпорацією і фірмою на чолі, то в постіндустріальному суспільстві основним інститутом стає наука, що виробляє інформацію [42]. При цьому характерною рисою постіндустріального суспільства є безпрецедентне поєднання адміністративного ресурсу держави, науки та освіти.

Постіндустріалізм спочатку розглядався теоретиками лише як проекція, поліпшений варіант індустріалізму, але до 70-х років ХХ ст. виокремився як самостійна концепція. Одним із перших всебічно охарактеризував риси соціуму, що народжувався, американський соціолог Д.Белл. У центр концепції автор поставив інформаційний фактор, акцентувавши увагу на центральній ролі «теоретичного знання як осі, навколо якої вибудовується нова технологія», що стає детермінантою економічного зростання [43, с.308]. Описуючи нове суспільство, Белл наголошував на змінах у соціальній структурі, які знайшли прояв у кількісному зростанні представників класу носіїв знання (технічні спеціалісти і професіонали) та меритократичних принципах стратифікації суспільства (оцінка особи за особистими професійними досягненнями незалежно від статі, етнічного походження, релігійних переконань, матеріального стану тощо). Головною особливістю нового суспільства стала зміна самої людини, знаходження нею нової мотивації, що дало змогу визначити діяльність постіндустріального типу, за Д. Беллом, як «гру між людьми» [44].

Активно розвивається теорія інтелектуалізації завдяки соціологу Е. Тоффлеру. Тоффлер власну концепцію виклав у трилогії «Футурошок», «Третя хвиля» і «Зміщення влади», де відобразив історію у вигляді «трьох хвиль цивілізації», які послідовно змінюють одна одну: перша призводить до встановлення аграрної (сільськогосподарської) цивілізації, друга – індустріальної, третя – інформаційної. «Третя хвиля» розпочалася з сучасного етапу науково-технічної революції і повинна привести до становлення «суперіндустріального суспільства», заснованого на якісно

новому рівні обміну інформацією, невідомих до цього часуджерелаенергії,новійсистеміпросвітництва. Уцивілізаціїтретьоїхвилінові знання перетворюються на замітники традиційних ресурсів і прискорюють час: «Наступає стадія економічного розвитку, коли самим важливим ресурсом стають знання, які не можна використати до кінця. Чим більше людей звертаються до знань, тим більше росте їх обсяг...» [45]. Могутність знань сягає рівня, коли вони, поряд з силою і багатством, перетворюються на джерело влади у суспільстві, на геополітичну силу і стратегічний ресурс [46]. Таким чином, просвітництво стає фундаментом для створення інституту влади і підготовки правлячої еліти якості («когнітаріату»).

Розвиваючи економічну теорію патентної системи, американський економіст Ф. Махлуп вводить до наукового обігу категорію «економіка знань» для характеристики агрегованого виду економічної діяльності, пов'язаного з активною генерацією, накопиченням та поширенням знань. До нового сектора економіки було віднесено освіту, наукові дослідження, засоби масової інформації, інформаційну техніку та послуги [47, с. 33].

Використовуючи термін Ф. Махлупа, наукова спільнота поступово відхиляється від запропонованої ним первісної сутності категорії і починає трактувати економіку знань як «...сферу виробництва товарів і послуг, де домінуючим і пріоритетним ресурсом є знання, що стають новою основою конкурентоспроможної діяльності економічних суб'єктів у сучасному глобальному господарстві» [48] або як «економіку загального достатку і добробуту», головними характеристиками якої є дематеріалізація ринку та виникнення нових форм економічного обміну, втрата багатством свого матеріального субстрату та часткове подолання проблеми обмеженості ресурсів за рахунок інтелектуальних активів [49]. Для розмежування первісного та похідного тлумачень дослідники пропонують термін «економіка, заснована на знаннях» (з його синонімічним рядом «неоекономіка», «інтелектономіка», «інноваційна економіка», «інформаційна економіка» тощо), формулюючи різницю у тому, що в економіці знань знання є продуктом, а в економіці, заснованій на знаннях – засобом виробництва та метою творчого застосування здібностей людини: «Економіка знань зосереджується на секторах знань (знаньмістких секторах), тоді як в економіці, заснованій на знаннях, це поняття поширюється на всі сектори економічної діяльності» [50, с.49].

Нове суспільство з економікою, заснованою на знаннях, у різних авторів одержало кілька варіантів назви. Крім більш відомого «постіндустріального» з'явилися терміни «технотронне суспільство» (З. Бжезинський) [51], «телематичне суспільство» (Дж. Мартін) [52], «програмоване суспільство» (Б. Турен) [53], «постмодернізм» (Ж.-Ф. Ліотар) [54], «цивілізація послуг» (Ж. Фураст'є) [55], «інформаційне суспільство» (Й. Масуда) [56], «глобальне село» (М. Маклюєн) [57], «мережеве суспільство» (М. Кастельс) [58], «плаский світ» (Т. Фрідман) [59], «суспільство знань» (Т. Сакайя) [60], «цифрове суспільство» (Д. Тапскотт) [61] та інші, які на межі ХХ-ХХІ століть використовуються для опису суспільства, контури якого стали проявлятися під впливом інтелектуалізації.

2. Етап превалювання парадигми інтелектуалізації у соціальних науках

Початок третього тисячоліття став історичною межею, коли вартість інтелектуального продукту в міжнародному економічному обміні зрівнялася з вартістю товарної маси, приріст інвестицій у знання перевищив вкладення в основні фонди, витрати на інформацію досягли трьох чвертей доданої вартості виробленої продукції [62]. Постіндустріальний глобалізований світ стає «багатовимірним мережевим простором, де відсутні відносини гегемонії і звичної субординації» [63], а інформаційні

технології перетворюються на «інструменти мислення, які збільшують інтелектуальні можливості людини точно так, як технології промислової революції збільшили її мускульну силу» [64]. Хмарні обчислення, мобільні технології, цифрове виробництво, глобальність інформаційного простору схиляють наукову спільноту до думки, що інформаційне суспільство є не просто одним із проявів постіндустріального, а новою стадією розвитку цивілізації. Це призводить до виокремлення з сонму течій постіндустріалізму концепції інформаційного суспільства у самостійний напрям наукової думки.

В руслі відповідних тенденцій наукова економічна література даного періоду групується за двома масштабними напрямами – перший ми пов’язуємо з дослідженням змін інституціональних рамок нового суспільного укладу, другий – з аналізом впливу метаморфоз інформаційного суспільства безпосередньо на людину. У рамках першого напрямку в контексті тематики дослідження варто, в першу чергу, виділити роботи, присвячені переосмисленню місця науки й освіти у запропонованому класиком концепції людського капіталу Г. Беккером трикутнику пріоритетів «освіта – наука – економіка» [65]. Так, апологети концепції «академічного капіталізму» – Е. Хеккет (1990) [66], Ш.Слотер, Л.Леслі (1997) [67], Г. Грехем (2002) [68], Дж. Уошборн (2005) [69], В. Джиллис (2007) [70], Г. Родз (2009) [71], О. Романовський (2013) [72] – вказують на зміни у мікрополітиці влади та посилення корпоративізації і приватизації університету, а також аналізують плоди відповідних процесів, до яких відносять захоплення вищої освіти ринковою логікою, перенесення моделей корпоративного управління на університетське життя, переформулювання самої природи освіти в категоріях бізнесу й економіки тощо, чим руйнують сформований протягом декількох сотень років образ науково-освітньої установи як «вежі із слонової кістки». Ряд робіт присвячений аналізу нових умов і механізмів для перетворення інтелектуального потенціалу на інтелектуальний капітал, зокрема обґрунтуванню необхідності підвищення якості і забезпечення фінансування національних систем наукових досліджень і поширення знань, орієнтованих безпосередньо на задоволення потреб виробників (Дж. Альстон, 1998 [73]; С. Тейбор, 1998 [74]; П. Хейсі, 2002 [75]), у тому числі за рахунок використання досвіду управління інтелектуальною власністю міжнародних інституцій (Р. Ачарія, 1991 [76]; Дж. Бартон, 1999 [77]; Й. Кохен, 2000 [78]). Окремий тематичний ряд робіт висвітлює організаційні аспекти реалізації виключних майнових прав інтелектуальної власності на результати досліджень в академічному співтоваристві. До цієї групи можна віднести праці Д. Мувері (2002-2004) [79; 80], що докладно розглядають зміни механізмів патентування та ліцензування результатів наукової діяльності вищих навчальних закладів протягом ХХ ст. (зокрема, до і після прийняття закону Байя-Доула в 1980 р.); а також дослідження Ф. Мюррей (2007) [81], присвячене «концепції подвійного знання».

У рамках другого дослідницького напрямку в першу чергу викликає інтерес наукова література, що стосується змін характеру праці: до ключових понять належать індивідуалізація та ідентичність творчого працівника; суміш богемного і підприємницького мислення та безперервна освіта як загальні настанови соціалізації; стрес, тиск швидких темпів змін специфіки роботи, стирання меж між роботою і дозвіллям, булімічний робочий розклад інтелектуального працівника тощо (А. Росс, 2000 [82]; А. Мак-Роббі, 2003 [83]; Р. Сеннет, 2006 [84]; А. Пратт, 2008 [85]; Р. Гілл, 2009 [86]). Важливий напрям досліджень представлений працями, в яких вивчаються морально-етичні проблеми продукування нових знань в економіці (у тому числі пов’язані з порушеннями ноосферних принципів господарювання), такі як моральні ризики дослідницької діяльності, вплив патентування на швидкість, якість і зміст науково-дослідних робіт в академічному співтоваристві (Р. Єнсен, 2001 [87]; С. Лач,

2008 [88]; П. Азулей, 2009 [89), поширення прав інтелектуальної власності на біологічні форми життя, біокаперство, що дозволило фармацевтичним та агропромисловим монополістам отримати ексклюзивний комерційний контроль над репродуктивним матеріалом (К. Девлін, 2001 [90]; А. Шах, 2002 [91]). У зв'язку з останньою етичною проблемою особливо актуальними видаються дослідження В. Шиви (2000) [92], які аналізують тенденції лобювання транснаціональними корпораціями глобальної гармонізації законодавства з метою посилення контролю над ринком прав інтелектуальної власності, а також використання університетів як маріонеток в геополітичних іграх, завдяки «купівлі» їх лояльності, завуальованої технологіями фандрайзингу.

Дуалізм субординації інформації і знань, їх безперервна трансформація один в одного, схожість властивостей активізують теоретичний дискурс: одні автори протиставляють економіку знань і економіку інформації, інші їх асимілюють, треті – співпідпорядковують [93]. Переоцінка значення інформації як ресурсу з безмежним попитом (завдяки чому країни-продуценти ноу-хау зосередилися на розвитку суто інноваційних секторів своїх економік, передаючи матеріалізацію кінцевих продуктів на периферію глобального господарства [94]) призводить до зростання кількості правових інститутів, що дають змогу одержати квазіренту від інтелектуальних продуктів, а також нових ринків, що збільшують цю квазіренту. «Мутації» світової господарської системи та антропогенний тиск на довкілля надають суперечливого характеру економічному зростанню, наслідком чого стає закріплення песимістичних настроїв у наукових колах. Це відображається у таких нових теоретичних конструкціях як «суспільство ризику» (У. Бек [95]), «мертвий прогрес» (У. Пфафф [96]), «траєкторія біфуркацій» (В. Валлерстайн [97]), «інтелектуальна зима людства» (Ю.Н. Москвич [98]), «глобальна інформаційна катастрофа» (М. Мамардашвілі [99, с.167]) та ін. Завдяки інформаційній революції економісти «відірвали економічний аналіз від реального життя й створили абстрактного монстра (світ моделей і припущень, що чимдалі відокремлюється від повсякденного досвіду...)» [100], внаслідок чого не змогли передбачити більшість проблем, із якими зіткнулися світова економіка та суспільство. Стало очевидним, що збереження поступальної соціально-економічної динаміки потребує нових інституційних та ідеологічних умов для належного використання нововведень, які генеруються зростаючим обсягом знань людства [101, с.104].

Позиція більшості науковців була підсумована у рекомендації прийнятій на 32-й Генеральній конференції ЮНЕСКО (Париж, 2003 р.), згідно з якою концепція «суспільства знань» краще відображає складність та динамізм змін та дає більш широкий та багатогранний погляд на суспільний розвиток, ніж вузько пов'язана з ідеєю технічних інновацій концепція «інформаційного суспільства» [102]. При цьому експерти ООН пропонують розрізняти «формальне», «деформоване» та «інтелектуальне» суспільство знань [103] і наголошують, що інтелектуальне суспільство, на відміну від перших двох, розвивається в умовах, коли виробництво і використання знань гармонійно видозмінює соціальну структуру, викликаючи «адекватні інституційні трансформації з використанням механізмів самоналаштування і публічної прозорості у вирішенні проблем» [104, с.2]. Звідси випливає, що інформатизація та наукомістка фаза економічної дійсності є функцією імперативу інтелектуалізації (а не навпаки) [105], а інтелектуальне суспільство можна розглядати вищим шаблоном розвитку та результатом системного вирішення комплексу існуючих проблем суспільства знань (за теорією А. Субетто – результатом «синтетичної цивілізаційної революції» [106, с.197]). Таке суспільство характеризується максимальною гармонізацією інтересів особистості та соціуму, відрізняється особливим квалітативним вектором розвитку, зорієнтованим на підвищення якості і

безпеки життя усіх його членів. Процвітання інтелектуального суспільства ґрунтується на творчому потенціалі особистості, на відміну від «економічного імперіалізму», якому проблема творчості була іманентною [107, с.303]. Тобто конфлікт між «людиною раціональною» та «людиною гуманною» долає формування «людини творчої», яка може протистояти всім викликам часу [108] та відкриває «еру інтелекту» [109].

Даний період в історії людства за періодизацією Т. Куна [110] знаменує перехід від до парадигмального етапу до етапу володарювання парадигми інтелектуалізації у соціальних науках, для повноцінного становлення якої знадобилась зміна існуючої наукової традиції та визнання науковцями, перефразуючи Ф.Хайека, «амбітності та марності абсолютизації пошуків кількісних або цифрових констант» та «переваги істинного... знання» [111]. Передумовами для остаточного закріплення парадигми інтелектуалізації стали нові міждисциплінарні знання, що генерувалися науковими інститутами.

У призмі парадигми інтелектуалізації нового сенсу набувають ідеї безконфліктного, гармонійного та збалансованого цивілізаційного прогресу, початок яким дала концепція сталого розвитку Г. Дейлі [112]. Відбувається трансформація більшості економічних явищ, у тому числі ринку та його основної складової – конкуренції. Особливості формування конкурентних переваг, реалізації конкурентних стратегій та впливу науки і освіти на умови попиту та пропозиції на ринках ресурсів, товарів і послуг у нових умовах досліджуються в моделях М. Портера [113], К. Прахалада та В. Рамасвами [114]. Науковці доводять, що глобалізація економіки вирівнює конкурентне поле, чим змушує людину оволодівати здатністю творити [115, с.306]. Ця гіпотеза знаходить подальший розвиток у концепції «блакитного океану» Чена Кіма (2005) [116], який бачить у творчості шлях подолання конкурентних війн.

Змінюються концептуальні підходи до менеджменту. Зростання впливу на трудове життя інтелектуальної робочої сили «ірраціональних елементів» [117], пов'язаних з емоціями, інтуїцією, підсвідомістю, специфікою сприйняття, рефлексією, привертає увагу до розпочатих ще в 90-х роках ХХ ст. досліджень ролі когнітивних технологій розповсюдження, адаптації, конвертації та використання знань в управлінні для пояснення природи еволюції економічних інститутів (Д. Каннеман, А. Тверські [118]), що переплітаються з науковими концепціями емоційного інтелекту (Д.Гоулман [119]; Дж. Меєр, П. Селовей, Д. Карузо, 2001 [120]) та ноогештальтів (Є.Ходаківський, 2014 [121]).

Принципово змінюються підходи до регулювання проблем, пов'язаних з інтелектуальною власністю. Внаслідок тенденцій трансформації векторів інформаційних потоків в академічній й університетській науці у бік відкритих консультацій та обміну досвідом, розвитку досліджень науково-технічної кооперації та моделей і практик методології співтворчості (М. Патер, 2009 [122]; Б. Славін, 2012 [123]) (як продовження ідей Д. Д. де Солли Прайса про існування у науковому світі «невидимих коледжів» [124]), виникають нові підходи до трактування інтелектуальної власності як «колективного блага», «внутрішньої власності», «невласності» [125] тощо, які, на протигагу традиційному підходу, не обмежують можливості вільної трансляції знань та свободи творчості людей (Л. Лессіг [126], Е. Остром [127]).

Висновки

У реаліях існування сучасного суспільства в теорії та практиці термін «інтелектуалізація» застосовується у мега-, макро-, мезо- та мікроконтекстах, а його дослідників можна групувати за прибічністю до феноменологічного, діалектичного або

інституціонального підходів. Парадигма інтелектуалізації набула повноцінного концептуального характеру поширивши своє втручання у моделі постановки та прийняття управлінських рішень у різних сферах діяльності.

Література

1. Taleb, Nassim Nicholas. The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable. – Penguin Books Ltd., 2008. – p.408.
2. Киршин И. А. Генезис интеллектуализации экономики: теоретическое обобщение / И.А. Киршин, А. В. Титов. – Ученые записки казанского университета. – 2012. – Т. 154. – Кн. 6. – С.7-18.
3. Никулина Н.Н. Истоки идеи прогресса в творческом наследии европейских мыслителей Античности и Средневековья / Н.Н. Никулина // Вестник МГТУ. – 2011. – № 2. – Т. 14. – С. 410-417.
4. Мальцев А.А. Характеристика основных научных подходов к трактовке понятия «социально-экономическое развитие» [электронный ресурс] / А.А. Мальцев // Проблемы современной экономики. – 2012. – N 4 (44). – Режим доступа: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=4292>.
5. Дмитриев И. С. Интеллектуальные парадигмы «коперниканской революции» [электронный ресурс] / И.С. Дмитриев. – Режим доступа: http://pawet.net/library/history/c_history/dm_n/2/интеллектуальные_парадигмы_'коперниканской_революции.html
6. Розенберг Н. Как запад стал богатым. Экономическое преобразование индустриального мира [Пер. с англ. под ред. Б. Пинскера (изд-во «Catalaxu», г. Москва)] / Н. Розенберг, Л. Бирдцелл. – Новосибирск: «Экор», 1995. – 352 с.
7. Галкин И.С. Историография Новой и Новейшей истории стран Европы и Америки. – М.: Изд-во Моск ун-та. – 1977. – 574 с.
8. Сэй Ж.–Б. Трактат по политической экономии / Жан-Батист Сэй. Экономические софизмы; Экономические гармонии / Фредерик Бастиа; [сост., вступ. ст. и коммент. М. К. Бункиной и А. М. Семенова]. – М.: Дело : Акад. нар. хоз-ва при Правительстве Рос. Федерации, 2000. – 232 с.
9. Friedrich List. The National System of Political Economy, tr. Sampson S. Lloyd. — New York: Augustus M. Kelley, 1966. – Available at: <http://oll.libertyfund.org/titles/315>
10. Тексти лекцій з «Історії економіки та економічної думки» / Авт.: Г.В.Стадник, В.П.Решетило, С.І.Штефан. – Харків: ХНАМГ, 2008. – 200 с.
11. Сен-Симон А. Избранные сочинения / А. Сен-Симон. – Т. 1–2. – М., 1948.
12. Маршалл А. Принципы экономической науки / Пер. с англ : в 3 т. / А. Маршалл. – М. : Прогресс, 1993. – 351 с.
13. Киршин И. А. Генезис интеллектуализации экономики: теоретическое обобщение / И.А. Киршин, А. В. Титов. – Ученые записки казанского университета. – 2012. – Т. 154. – Кн. 6. – С.7-18.
14. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. – М.: Эксмо, 2011. – Т. 1. – 1196 с.
15. Колганова Н.А. Непрерывное образование в контексте экономических теорий образования [электронный ресурс] / Н.А. Колганова // Проблемы современной экономики. – 2010. – N 3 (35). – Режим доступа: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3301>
16. Стожко Д.К. Творческий труд в постиндустриальном мире [электронный ресурс] / Д.К. Стожко, О.В. Шадрин // Аграрное образование и наука. – 2014. – №3. – Режим доступа: <http://aon.urgau.ru/uploads/article/pdf>

17. Интеллектуализация экономики: инновационное производство и человеческий капитал [электронный ресурс] / С. Г. Михнева // Инновации. – 2003. – № 1. – Режим доступа: <http://stra.teg.ru/lenta/innovation/514>
18. Чухно А.А. Інституціонально-інформаційна економіка [електронний ресурс] / [А.А. Чухно](#), [П. М. Леоненко](#), [П. І. Юхименко](#). – Київ : Знання, 2010. – 687 с. – Режим доступу: <http://www.westudents.com.ua/knigi/131-nstitutsonalno-nformatsyna-ekonomka-chuhno-aa.html>
19. Туган-Барановский М.И. Периодические промышленные кризисы. Избранное / М.И. Туган-Барановский. – М.: Наука, 1997. – 573 с.
20. Кондратьев Н.Д. Большие циклы экономической конъюнктуры / Н.Д. Кондратьев // Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Избранные труды / Сост. Яковец Ю.В. – М.: Экономика, 2002. – С.341-401.
21. Вернадский, В. И. Несколько слов о ноосфере // Успехи современной биологии. – 1944. – т. 18. – в. 2. – С.113-120.
22. Булгаков С.Н. Философия хозяйства / С.Н. Булгаков. – М.: Новые технологии, 1999. – 367 с.
23. Ортега-и-Гассет Х. Размышления о «Дон Кихоте» [электронный ресурс] / Х. Ортега-и-Гассет. – Режим доступа: http://mirknig.mobi/data/2013-04-20/1358993/Ortega-i-Gasset_Razmyishleniya_o_Don_Kihote.1358993.pdf
24. Solow R. On Theories of Unemployment / R. Solow // American Economic Review. – 1980. – №70. – pp.1-12.
25. Чамара І.М. Особливості сучасного етапу інтелектуалізації економіки під впливом НТП [електронний ресурс] / І.М. Чамара. – Режим доступу: http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=10930
26. Яловий Г. К. Основні постулати неокласичних моделей економічного зростання в історичному аспекті [електронний ресурс] / Г. К. Яловий, В. О. Безугла. – Режим доступу: http://economy.kpi.ua/files/files/85_kpi_2009.pdf
27. Киршин И. А. Генезис интеллектуализации экономики: теоретическое обобщение / И.А. Киршин, А. В. Титов. – Ученые записки казанского университета. – 2012. – Т. 154. – Кн. 6.– С.7-18.
28. Харрод Р.Ф. К теории экономической динамики / Р.Ф. Харрод. – М.: Гелиос АРВ, 1999. – 160 с.
29. Хикс Дж.Р. Стоимость и капитал / Хикс Дж.Р. / общ. ред. и вступ. ст. Р.М. Энтова. – М.: Прогресс, 1988. – 166 с.
30. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции / Дж. Робинсон. – М.: Экономика, 1986.
31. Thorstein V. Veblen. The Engineers and the Price System / Thorstein V. Veblen. – W. W. Huebsch inc., 1921. – p.179
32. Історія економіки та економічної думки : навч. посібник / Д. П. Богиня, Н. М. Краус, О. В. Манжура та ін. – Хмельницький : ХНУ, 2010. – 428 с.
33. Schumpeter J.A. Business Cycles / J.A. Schumpeter. – N.-Y.: McGraw-Hill Book Company, 1939.– pp.5-49.
34. Юхименко П. І. Історія економічних учень : навч. посіб. [електронний ресурс] / П.І. Юхименко, П.М. Леоненко. – К.: Знання-Прес, 2005.–583 с. – Режим доступу: http://ualib.com.ua/br_2583.html
35. Rostow W. W. Politics and the Stages of Growth / W. W. Rostow. – Cambridge University Press, 1971. – p. 424.
36. Історія економіки та економічної думки : навч. посібник / Д. П. Богиня, Н. М. Краус, О. В. Манжура та ін. – Хмельницький : ХНУ, 2010. – 428 с.

37. Гэлбрейт Д. Новое индустриальное общество Д. Гэлбрейт. – М.: Транзиткнига, 2004. – 608 с.
38. Coase R. The Institutional Structure of Production / R. Coase // The American Economic Review, 1992. – Vol.82. – №4. – pp. 713-719.
39. Тексти лекцій з «Історії економіки та економічної думки» / Авт.: Г.В.Стадник, В.П.Решетило, С.І.Штефан – Харків: ХНАМГ, 2008. – 200 с.
40. North, Douglass. Institutions, Institutional Change and Economic Performance, 1990. Норт, Дуглас. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. Перевод на русский язык: А. Н. Нестеренко. — М.: 1997. // Электронная публикация: Центр гуманитарных технологий. — 07.09.2013. URL: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/6310>
41. Чухно А.А. Институціонально-інформаційна економіка [електронний ресурс] / [А. А. Чухно](#), [П. М. Леоненко](#), [П. І. Юхименко](#). – Київ : Знання, 2010. – 687 с. – Режим доступу: <http://www.westudents.com.ua/knigi/131-nstitutsionalno-nformatsyna-ekonomka-chuhno-aa.html>
42. Постіндустріальне суспільство: виникнення, розвиток, перспективи [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrhistory.com.ua/pidruchnyky/istoriya_suchasnogo_svitu/16.html
43. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл. – М.: Academia, 1999. – 956 с.
44. Постіндустріальне суспільство: виникнення, розвиток, перспективи [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrhistory.com.ua/pidruchnyky/istoriya_suchasnogo_svitu/16.html
45. Тоффлер Э. На волне перемен / Э. Тоффлер, П. Худoley // В мире науки. – 2008. – №2. – С. 12.
46. Дергачов В. Славянская имитация западной модели образования [електронний ресурс] / В. Дергачев. – Режим доступу: http://www.dergachev.ru/geop_events/061012.html
47. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США [пер. с англ.] / Ф. Махлуп. – М.: Прогресс, 1966. – 462 с.
48. Жарінова А. Г. Економіка знань : зміст та роль інтелекту людини в її формуванні [електронний ресурс] / А. Г. Жарінова. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/prpe/2010_28/Jarino.pdf.
49. Полотай О. І. Використання інформаційно-комунікаційних технологій в економіці знань та їх взаємозв'язок з освітнім процесом [електронний ресурс] / О. І. Полотай. – Режим доступу : http://virt.lac.lviv.ua/file.php/1/naukovi_pratsi/polotay/10.pdf.
50. Іванова В.В. Економіка, заснована на знаннях, та економіка знань: адекватність використання категорій / В.В. Іванова // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 3. – С.47-54.
51. Brzezinski, Zbigniew K. Between two ages: America's role in the technetronic era / Z. K.Brzezinski; Research Institute on Communist Affairs. – New York : Viking Press, [1970]. – 334 p.
52. Мартин Дж. Телематическое общество. Вызов ближайшего будущего // Новая технократическая волна на западе / Под ред. П. С. Гуревича. – М.: Прогресс, 1986. – С. 371-391.
53. Турен А. От обмена к коммуникации : рождение программированного общества / А. Турен // Новая технократическая волна на Западе. – М.: Прогресс, 1986. – С. 410-430.
54. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна. / Пер. с франц. Н. А. Шматко. – М.: «Институт экспериментальной социологии», СПб.: «Алетейя», 1998. – 160 с.

55. Фурастьє Ж. Великая надежда XX века / Ж. Фурастьє. – М. : Наука, 2001. – 183 с.
56. Masuda Y. The Information Society as Post-Industrial Society / Y. Masuda. – Washington, D.C.: World Future Society, 1981. – 171 p.
57. Маклюэн М. Галактика Гутенберга. Становление человека печатающего [пер. сангл.] / М. Маклюен. – М.: Академический проект, 2005. – 496 с.
58. Castells, M. (1996). The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture, Vol. I. Cambridge, MA; Oxford, UK: Blackwell, available at: http://samples.sainsburysebooks.co.uk/9781444310146_sample_415190.pdf
59. Фридман Т. Плоский мир: Краткая история XXI века / Т. Фридман. – М. АСТ, АСТ Москва, Хранитель, Мидгард, 2007. – 608 с.
60. Сакайя Т. Стоимость, создаваемая знанием, или история будущего / Т.Сакайя // Новая постиндустриальная война на Западе: Антология/ [под ред. В.Л.Иноземцева.] – М.: Academia, 1999. – С. 337-371.
61. Тапскотт Д. Электронно-цифровое общество. – М.: Рефл-бук, 1999. – 432 с.
62. Мельниченко А.А. Трансформації вищої економічної освіти в епоху суспільства знань: філософська рефлексія / А.А. Мельниченко, А.М. Сингаївська // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. пр. — К., 2008. — Вип. 75. — С. 205-223.
63. Ханін І. Г. Онтологія інформаційної парадигми в сучасних концепціях розвитку світової економіки [електронний ресурс] / І.Г. Ханін. - Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2012. – №10. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1766>
64. Прискорення темпів науково-технічного прогресу в історії сучасного світу[електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.history.vn.ua/book/suchasnogo/3.html>
65. Becker G. The HR Scorecard. Linking People, Strategy and Performance / G. Becker, M. Huselid, S. Ulrich.– Boston : Harvard Business School Press, 2001. – 368 p.
66. Hackett, Edward J. Science as a Vocation in the 1990s: The Changing Organizational Culture of Science. – Ohio State University Press, U.S.A. // The Journal of Higher Education, 1990. – Vol. 61, No. 3. – Pp.: 241-279.
67. Slaughter, S., Leslie. L. Academic capitalism. Politics, Policies, and the Entrepreneurial University. Baltimore, MA, U.S.A.: The John Hopkins University Press, 1997. – 276 p.
68. Graham, G. (2002) Universities: The Recovery of an Idea, Exeter, Imprint Academic, 136 p.
69. Washburn, J. (2005) University, Inc. The Corporate Corruption of Higher Education, New York, Basic Books, 326 p.
70. Gillies, V. & Lucey, H. (Eds.) (2007) Power, Knowledge and the Academy : The Institutional is Political, Basingstoke/New York, Palgrave Macmillan, 256 p.
71. Slaughter, S., Rhoades, G. Academic Capitalism and the New Economy. Markets, State and Higher Education. – U.S.A.: The Johns Hopkins University Press, 2009. – 384 p.
72. Романовський О. О. Визначення сутності «академічного капіталізму», «університетського (академічного) підприємництва» та інновацій економічно-ринкового типу в системі вищої освіти як економічних категорій [електронний ресурс] / О. О. Романовський // Ефективна економіка. – 2013. – №10. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2376>
73. Alston, J., Pardey, P., Roseboom, J. (1998). Financing Agricultural Research: International Investment Patterns and Perspectives, World Development, 26(6), pp. 1057–1072, available at: <http://213.154.74.164/invenio/record/14881/files/alston.pdf>.
74. Tabor, S. (1998). Trends in agricultural research funding. In: S.R. Tabor, W. Janssen and H. Bruneau (eds.) Financing Agricultural Research: A Soucebook, The Hague: ISNAR, 390 p., available at: <http://ftp.cgiar.org/isnar/publicat/pdf/fsb/fsb.pdf>.

75. Heisey, P.W., Srinivasan, C.S., Thirtle, C. (2002). Privatization of plant breeding in industrialized countries: causes, consequences and the public sector response, Chp 10 in (Eds: D. Byerlee and R.G. Echeverría), *Agricultural Research Policy in an Era of Privatization*, CAB International, pp.177-198, available at: <http://www.cabi.org/cabebooks/ebook/20023109948>.
76. Acharya, R. (1991) Patenting of Biotechnology: GATT and the Erosion of the World's Biodiversity, *Journal of World Trade*, vol.25 / Issue 6, pp. 71-87.
77. Barton, J. (1999). Intellectual property management, *Biotechnology for Developing-Country Agriculture: Problems and Opportunities: A 2020 Vision for Food, Agriculture, and the Environment*, Focus 2, October 1999, IFPRI, 22 p.
78. Cohen, J., Falconi, C., Komen, J. (2000). Perspectives from International Agricultural Research Centers. In: Uma Lele, William Lesser and Gesa Horstkotte-Wesseler (eds.) *Intellectual property rights in agriculture: The World Bank's role in assisting borrower and member countries*. Washington, D.C.: The World Bank, 107 p.
79. Mowery D. The Changing Role of Universities in the 21st Century US R&D System j I AAAS Science and Technology Policy Yearbook 2002 //A.Teich, S.Nelson, S.Lita (ed.).- Wash. (DC): AAAS, 2002.
80. Mowery, D., Nelson, R., Sampat, B., Ziedonis, A. (2004). *Ivory tower and industrial innovation: university-industry technology transfer before and after the Bayh-Dole Act*, Stanford Business Books, 264 p., available at: <http://www.amazon.com/Ivory-Tower-Industrial-Innovation-University-Industry/dp/0804749205>.
81. Murray, F., Stern, S. (2007). Do formal intellectual property rights hinder the free flow of scientific knowledge?: An empirical test of the anti-commons hypothesis // *Journal of Economic Behavior & Organization*, 63(4), pp. 648-687, available at: <http://users.nber.org/~marschke/mice/Papers/murraystern.pdf>.
82. Ross, A. (2000) *The Mental Labour Problem*. Social Text, 63, 1-32.
83. McRobbie, A. (2003) *Club to Company*. Cultural Studies, 16, 516-531.
84. Sennett, R. (2006) *The Culture of the New Capitalism*, New Haven, Yale University Press.
85. Gill, R. & Pratt, A. (2008) In the social factory? Immaterial labour, precariousness and cultural work. *Theory, Culture & Society*, 25, 1-30.
86. Gill, R. (2009). Breaking the silence: The hidden injuries of neo-liberal academia. In: Flood, R. and Gill, R. (eds.) *Secrecy and Silence in the Research Process: Feminist Reflections*. London: Routledge.
87. Jensen, R., Thursby, M. (2001). Proofs and Prototypes for Sale: The Licensing of University Inventions, *American Economic Review*, vol.91, No 1. pp. 240-259, available at: <http://www.jstor.org/discover/10.2307/2677907?uid=3739232&uid=2&uid=4&sid=21104323603981>.
88. Lach, S., & Schankerman, M. (2008). Incentives and invention in universities. *RAND Journal of Economics*, 39(2), pp. 403-433
89. Azoulay, P., Ding, W., Stuart, T. (2009). The impact of academic patenting on the rate, quality and direction of (public) research output, *Journal of Industrial Economics*, 57(4), pp. 637-676, available at: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-6451.2009.00395.x/abstract?deniedAccessCustomisedMessage=&userIsAuthenticated=false>.
90. Devlin, K., Biothai (Thailand), GRAIN, KMP (Philippines), MASIPAG (Philippines), PAN Indonesia, Philippine Greens and UBINIG (Bangladesh), Dr Romeo Quijano and Dr Oscar B. Zamora (2001). *Intellectual Property Rights: Ultimate control of agricultural R&D in Asia*, 25 March 2001, Reports, available at:

- <http://www.grain.org/article/entries/30-intellectual-property-rights-ultimate-control-of-agricultural-r-d-in-asia>
91. Shah, A. (2002). Food Patents-Stealing Indigenous Knowledge?, Global issues, September 26, 2002, available at: <http://www.globalissues.org/article/191/food-patents-stealing-indigenous-knowledge>.
 92. Shiva, V. (2000). Poverty and Globalization, Reith, Lectures, BBC, available at: http://news.bbc.co.uk/hi/english/static/events/reith_2000/lecture5.stm
 93. Замлелый А.Ю. Формирование smart (интеллектуальной) экономики: теория и практика [электронный ресурс] / А. Ю. Замлелый // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – № 4. – Режим доступа: www.science-education.ru/104-6684
 94. Мальцев А.А. Характеристика основных научных подходов к трактовке понятия «социально-экономическое развитие» [электронный ресурс] / А.А. Мальцев // Проблемы современной экономики. – 2012. – № 4 (44). – Режим доступа: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=4292>
 95. Beck U. Living in the World Risk Society // Economy and Society. 2006. Vol. 35. No. 3. P. 338.
 96. Пфафф У. Идеология еще многое значит в мировой борьбе за власть [электронный ресурс] / У. Пфафф. – Режим доступа: <http://www.futura.ru/pan/content.php?gid=123&id=15>
 97. Wallerstein I.M. Unthinking Social Sciences: The Limits of Ninetieth Century Paradigms. Philadelphia: TempleUniversityPress. 2001. P. 264, 270.
 98. Москвич Ю. Н. Человек творческий и «интеллектуальная зима» [электронный ресурс] / Интеллект, ментальность и духовность в глобальном мире: кол. монография, отв. ред. Колмаков В.Ю. [Серия: Библиотека актуальной философии]. Вып. 2. – Красноярск: Изд-во «Литера-принт», 2008. – 228 с. – Режим доступа: http://www.globalistika.ru/biblio/actual_phil_2_.htm#LinkTarget_2428
 99. Освітологія: витоки наукового напрямку: монографія / За ред. В.О.Огнев'юка; авт. кол.: В.О. Огнев'юк, С.О. Сисоєва, Л.Л.Хоружа, І.В.Соколова, О.М.Кузьменко, О.О.Мороз. – К.: ВП «Едельвейс», 2012. – 336с.
 100. Лосон Т. Переосмыслення економіки як науки [электронный ресурс] / Т. Лосон. – Режим доступа: <http://www.kmb.kiev.ua/studioCambridge>
 101. Кузнец С. Современный экономический рост: результаты исследований и размышления / С. Кузнец / Нобелевские лауреаты по экономике: взгляд из России: под ред. Ю.В. Яковца. – СПб, Гуманистика, 2003. – 966 с.
 102. На пути к обществам знаний: Интервью с заместителем Генерального директора ЮНЕСКО по вопросам коммуникации и информации г-ном А.В. Ханом // Наука в информационном обществе: Информационное издание / Сост.Е.И. Кузьмин, В.Р. Фирсов. –СПб., 2004. – С.22-26.
 103. Understanding Knowledge Societies: In Twenty Questions and Answers with the Index of Knowledge Societies. – Department of Economic and Social Affairs (DESA). United Nations, New York, 2005.
 104. Луценко Е. В. Инновационные заделы интеллектуального обеспечения управленческих решений в корпорации на будущее / Е. В. Луценко, В. В. Ермоленко, Д. В. Ермоленко // Научный журнал КубГАУ. – 2012. – №76(02). – С.1-18
 105. Интеллектуализация хозяйственной деятельности [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://institutiones.com/general/189-2008-06-17-09-41-39.html>
 106. Субетто А.И. Сочинения. Ноосферизм: В 13 томах. / А. И. Субетто. –Том восьмой :Квалитативизм: філософіятеоріяякості, квалітологія,

- качество жизни, качество человека и качество образования / Под ред. Л.А. Зеленова. – С.-Петербург-Кострома: КГУ им. Н.А. Некрасова, 2009. – 392 с., общий объем— 726 с.
107. Карашук М. Г. Освіта в суспільстві знань [електронний ресурс] / М.Г. Карашук. – Режим доступу: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26708/30-Karaschuk.pdf?sequence=1>
 108. Москвич Ю. Н. Человек творческий и «интеллектуальная зима» [электронный ресурс] / Интеллект, ментальность и духовность в глобальном мире: кол. монография, отв. ред. Колмаков В.Ю. [Серия: Библиотека актуальной философии]. Вып. 2. – Красноярск: Изд-во «Литера-принт», 2008. – 228 с. – Режим доступа: http://www.globalistika.ru/biblio/actual_phil_2_.htm#LinkTarget_2428
 109. Чухно А.А. Інституціонально-інформаційна економіка [електронний ресурс] / [А. Чухно, П. М. Леоненко, П. І. Юхименко](#). – Київ : Знання, 2010. – 687 с. – Режим доступу: <http://www.westudents.com.ua/knigi/131-nstitutsionalno-nformatsyna-ekonomka-chuhno-aa.html>
 110. Кун Т. Структура научных революций / Пер. с англ. И.З. Налетова. – М.: Прогресс, 1975. – 278 с.
 111. Хайек Ф. Претензии знания. Нобелевская лекция 1974 года [электронный ресурс] / Ф. Хайек. – Режим доступа: <http://evrika.tsi.lv/>
 112. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку / Г. Дейлі; [пер. з англ.]. – К.: Інтелсфера, 2002. – 246 с.
 113. Портер М. Конкуренция: пер. с англ. / М. Портер. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2006. – 608 с.
 114. Прахалад К. Майбутнє конкуренції. Творення унікальної цінності спільно з клієнтами / К. Прахалад, В. Рамасвами. – К.: Вид-во Олексія Капусти, 2005. – 258 с.
 115. Карашук М. Г. Освіта в суспільстві знань [електронний ресурс] / М.Г. Карашук // Режим доступу: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26708/30-Karaschuk.pdf?sequence=1>
 116. W. Chan Kim, Renee Mauborgne. Blue Ocean Strategy. Harvard Business School Press. 2005.
 117. Михнева С. Г. Интеллектуализация экономики: инновационное производство и человеческий капитал [электронный ресурс] / С. Г. Михнева // Инновации. – 2003. – № 1. – Режим доступа: <http://stra.teg.ru/lenta/innovation/514>
 118. Tversky A., Kahneman D. (1992) Advances in prospect theory: cumulative representation of uncertainty. *Journal of Risk and Uncertainty*, 5. – 297-232.
 119. Goleman, D., (2001). Emotional Intelligence : Issues in paradigm Building : Cherniss & Golema, D. Eds, San Francisco, Jossey – Bass.
 120. Mayer, J. D., Salovey, P., Caruso, D. R., & Sitarenios, G. Emotional Intelligence As a Standard Intelligence. – *Emotion*, 2001
 121. Ходаківський Є.І. Ноогештальти національної економіки : синергетичний контекст / Є. І. Ходаківський // Інтелектуальна економіка : глобальні тенденції та національні перспективи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 15 трав. 2015 р. – Житомир : ЖНАЕУ, 2015. – С. 7-13.
 122. Pater M. (2009). Co-creation's 5 guiding principles or...what is successful co-creation made of? Fronteer Strategy White Paper, Amsterdam, Netherlands. – URL: <http://fronteerstrategy.blogspot.com/2009/04/co-creations-5-guiding-principles-or.html>
 123. Славин Б. От краудсорсинга к ноосорсингу / Б. Славин // Открытые системы. – 2012. – № 1. – С. 60-62.
 124. Price, Derek D. J. de Solla (1965). Networks of scientific papers. *Science*, 149(3683), pp. 510-515.

125. Михнева С. Г. Интеллектуализация экономики: инновационное производство и человеческий капитал [электронный ресурс] / С. Г. Михнева // Инновации. – 2003. – № 1. – Режим доступа: <http://stra.teg.ru/lenta/innovation/514>
126. Лессиг Л. Свободная культура : пер. с англ. / Л. Лессиг. — М.: Прагматика Культуры, 2007. – 272 с.
127. Остром Е. Керування спільним. Еволюція інституцій колективної дії. / Е. Остром. Пер. з англ. Т.Монтян. – К.: Наш час, 2012. – 398 с.

Information about the author:

Iryna Lytvynchuk – Ph.D., Associate Professor at the Department of Economic Theory and Intellectual Property, Zhytomyr National Agroecological University, Zhytomyr, Ukraine.

E-mail: iryana.lytvynchuk@ukr.net